

УДК 781.1

Цитування:

Гнатишин О. Є. Наукова творчість П. Сокальського: класичні ознаки та неklasичні прояви. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 2. С. 143–147.

Hnatyshyn O. (2023). Scientific Creativity of P. Sokalskyi: Classic Features and Non-Classical Manifestations. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 2, 143–147 [in Ukrainian].

Гнатишин Оксана Євстафіївна,
доктор мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри загального
та спеціалізованого фортепіано
Львівської національної музичної
академії імені М. В. Лисенка
<https://orcid.org/0000-0003-1878-8214>
oxanaostap@ukr.net

**НАУКОВА ТВОРЧИСТЬ П. СОКАЛЬСЬКОГО:
КЛАСИЧНІ ОЗНАКИ ТА НЕКЛАСИЧНІ ПРОЯВИ**

Мета роботи — віднайти «прояви науковості» в фундаментальній праці П. Сокальського в контексті тогочасного стану розвитку наукових знань як таких, розбудови української музичної науки. **Методологія дослідження** виявляється у використанні спеціально-історичного (компаративного та історико-типологічного), гносеологічного та узагальнюючого методів аналізу. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше в українській музикології здійснено спробу аналізу індивідуального наукового здобутку вченого в контексті характерних рис класичного та неklasичного періодів у розвитку науки останньої чверті XIX ст. Обґрунтовано, що дослідження П. Сокальського втілює ознаки періоду першого та демонструє прикмети *наступного* — *неklasичного* — етапу її розвитку. При тому має питомо національну рису — спрямованість на пошук національної своєрідності музики, прикмет на-ціонального музичного стилю. **Висновки.** Аналіз капітального дослідження довів, що його Автор, матеріалізувавши стан української музикології в другій половині XIX ст., увійшов у її історію як один із фундаторів ідеалів та норм наукового мислення, наукових підходів і об'єктивних методів дослідження. Він також намітив конкретні перспективні напрями подальших дослідницьких інтересів.

Ключові слова: історія української музикології, класичний та неklasичний періоди, індивідуальна наукова творчість.

Hnatyshyn Oksana, Doctor of Study of Art, Associate Professor of the Department of General and Specialized Piano of the M. V. Lysenko Lviv National Music Academy

Scientific Creativity of P. Sokalskyi: Classic Features and Non-Classical Manifestations

The purpose of the article is to find the "manifestations of scholarship" in the fundamental work of P. Sokalskyi in the context of the then state of development of scientific knowledge as such, the development of Ukrainian musical science. **The research methodology** is found in the use of special historical (comparative and historical-typological), epistemological, and generalising methods of analysis. **The scientific novelty** lies in the fact that for the first time in Ukrainian musicology an attempt was made to analyse the individual scientific achievement of the scientist in the context of the characteristic features of the classical and non-classical periods in the development of science in the last quarter of the nineteenth century. It is substantiated that P. Sokalskyi's research embodies the features of the first period and demonstrates signs of the next — non-classical — stage of its development. At the same time, it has a peculiarly national feature — the focus on the search for the national originality of music, the signs of a national musical style. **Conclusions.** The analysis of the major study proved that its Author, having materialised the state of Ukrainian musicology in the second half of the nineteenth century, went down in its history as one of the founders of the ideals and norms of scientific thinking, scientific approaches, and objective research methods. It also outlined specific promising areas of further research interests.

Key words: history of Ukrainian musicology, classical and non-classical manifestations, individual scientific creativity.

Вступ. Наукова творчість П. Сокальського припадає на останню чверть XIX ст. — час в історії української музичної науки, який дехто вважає періодом визрівання «передумов для виникнення... вітчизняних знань про музику», що завершився на початку XX ст. [5, 67]. Відповідно, праця дослідника (як і інших учених-сучасників, наприклад, О. Потебні)

мала б вважатися дилетантською, такою, що лише *готує засади* для появи «справжніх» наукових опусів, або має певні риси науковості, тобто ще ненауковою, чи не вповні науковою.

Однак із погляду історії науки серйозна дослідницька праця П. Сокальського заслуговує оцінки в іншому ракурсі. Вона має

базуватися на аналізі конкретних прикмет науковості, що проявлялися в музичній історіографії у 1870–1880-х роках. Лише тоді можна з'ясувати приналежність доробку П. Сокальського до певної фази у загальному розвитку науковості, тобто робити висновок про нього не тільки з позицій історії формування науково-музичних дисциплін (зачинателем багатьох із яких дослідник справді був), а й з огляду на відповідну якість (зміст, форму, застосовані підходи і методи) перших наукових праць. Такий аналіз може бути більш результативним за умови зіставлення наукової творчості вченого зі спорідненими досягненнями західноєвропейської науки про музику, яка «до кінця XIX ст. ... досягає своєї зрілості» [4, 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З погляду сьогодення вивчення наукової спадщини П. Сокальського загалом недостатнє. Його теоретичні здобутки аналізували М. Гордійчук (П. П. Сокальський і його книга про народну музику // Народна творчість та етнографія. 1958. № 2. С. 98–108); К. Сорокіна (Етнографічні студії українського композитора та публіциста П. П. Сокальського // Етнічна культура в глобалізованому світі. Одеса: Одеський національний університет, 2017. С. 171–182); А. Гуріна (П. Сокальський і становлення структурно-типологічного напряму етномузикології // Культура України. Харків, 2012. Вип. 38. С. 174–181), О. Гнатишин (Теоретичні концепції О. Потебні та П. Сокальського як етап у розвитку української етномузикології // Культура України. Харків, 2011. Вип. 34. С. 128–139). Основною підставою для них була і є єдина (а водночас фундаментальна) науково-теоретична праця вченого «Русская народная музыка великорусская и малорусская в её строении мелодическом и ритмическом и отличие её от основ современной гармонической музыки» (Харків, 1888, 376 с.), сьогодні відома сучасному читачеві ще й за українським перекладом 1959 р. [6]. У ній П. Сокальський не лише започаткував систематичне вивчення спеціальних тем і проблем (а саме мелодики і ритміки народної музики, обробки народної пісні і ін.), аргументовано довів теорію фазовості в еволюції будови народної пісні, створив теоретичні підстави для з'ясування основ національного музичного стилю, музичної акустики, музичної психології та ін., а й заснував структурно-типологічний напрям досліджень, вперше в українській науці про музику використав порівняльний метод, тощо [2, 128–129]. Однак у середовищі деяких музикознавців ще зберігається сумнів щодо наукового статусу теоретичного набутку П. Сокальського, а його самого відносять до «освічених дилетантів», які

представляли фазу переднауки, тобто етап формування її передумов. І все тому, що українська наука про музику досі не розглядалася в контексті загальної історії наукових знань, як важлива складова частина їх конгломерату.

Відзначаючи 190-ту річницю від дня народження П. Сокальського, виникає потреба (а, отже, і мета даної праці) цілісно проаналізувати «прояви науковості» в праці дослідника у контексті тогочасного стану розвитку наукових знань як таких, розбудови української музичної науки та окремо етномузикології.

Актуальність статті полягає в тому, що наукознавчим ракурсом поглиблюємо ступінь вивчення теоретичного доробку П. Сокальського та розширюємо загальні знання про особливості перехідного етапу, а саме: від періоду класичної науки до періоду некласичної, що його він представляє.

Виклад змісту. Про *класичний період* науки. Наукова творчість П. Сокальського відбулася у 1870–1880-х роках, коли в історії розвитку науки загалом настав класичний період. Саме в останній чверті XIX ст. змінилося ставлення до науки, стали зрозумілими конкретні ознаки, що принципово відрізняли її від інших можливостей пізнання світу. На відміну від стадії переднауки (т. зв. докласичної науки) саму науку стали трактувати як спеціальну мисленнєву діяльність, направлену на розв'язання певної проблеми (В. фон Гумбольдт), тобто встановилося розуміння науки як *процесу* здобуття нового знання і як його *результату* у вигляді певної суми отриманих знань, сформульованих на основі певних принципів. Особливої ваги набуває здатність здобувати знання з власної ініціативи, пошук придатних для цього підходів і методів дослідження.

У західноєвропейському інтелектуальному середовищі (завдяки Г. Гельмгольцу (H. Helmholtz)) формується усвідомлення реальних перспектив особливої науки про музику — музикології (*Musikwissenschaft*), об'єктом дослідження якої стає мистецтво музики як фізичний, психологічний та естетичний феномен. Тож з'являється переконання, що спеціальні зацікавлення музикою мають враховувати результати досліджень тих галузей науки, які займаються вказаними її проявами, а отже — найперше — акустикою, психологічними та чуттєвими особливостями сприймання. Недарма, за визначенням німецького музиколога Германа Кречмара, «головним завданням музикології... є розуміння музики, заглиблення в усі можливі її напрями» [4, 11].

У 1885 році на такі напрями вперше вказав австрійський музиколог Гвідо Адлер у своїй класифікації музичних спеціалізацій (*Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft // Vierteljahresschrift für die Musikwissenschaft. I. [Leipzig: Breitkopf und Härtel], 1885*), де, крім історичної та формально-аналітичної сфер, враховувалися також загальні закони та норми творення музики. Інтенсивно розроблялися різні методи дослідження, хоч перевага надавалася аналітичним. Недарма в німецькій музикології «головна увага... була спрямована на питання композиції, у еволюцію формальної структури, фактури» [4, 14].

Доволі швидко період класичної науки набув характерних прикмет, якими стали «критичність, загальна значущість, універсальність, фрагментарність, систематичність, спадкоємність, незавершеність, достовірність, раціональність, знеособлення, позаморальність і відсутність ідеологічного впливу» [1, 8]. Важливими були також «дотримання об'єктивності та системність суджень про предмет, строга доказовість, достатня обґрунтованість і переконлива достовірність результатів» [1, 8].

У своїй роботі учені дотримувалися певних принципів. Зокрема: 1) прагнули до пізнання внутрішньої сутності явищ і до побудови системи логічних знань про них на протигагу емпіричному знанню, отриманому на основі практичного досвіду, яке описує лише зовнішні характеристики явища; 2) обирали метод дослідження, зумовлений як об'єктивними можливостями науки, так і особливостями об'єкта пізнання; 3) намагалися встановити причинно-наслідкові зв'язки між окремими явищами, загальний або спільний закон чи групу законів, які визначали взаємовідношення між ними; 3) в аналізі предмету старалися будувати його логічну модель, використовуючи точні розрахунки.

У XIX ст. в науці активно формувалися різні наукові сфери, спостерігалася піднесення у гуманітарних науках. Станом на середину століття в Україні особливого розвитку набули емпірична фіксація зразків народної музичної творчості, нагромадження достатньої кількості матеріалу, нотація пісенних зразків, що стимулювала їх аналітичне осмислення.

3-поміж актуальних проблем, що виявилися в початкових аналізах музичного фольклору, особливе місце зайняла будова української народної пісні, її мелодичний склад. Тим-то П. Сокальський обрав об'єктом свого зацікавлення народну музику, прагнучи до розуміння «секретів» її будови. Так з'явилася фундаментальна праця «Руська народна музика російська і українська в її будові мелодичній і ритмічній і відмінності її

від основ сучасної гармонічної музики», яка створювалася багато років і була завершена в 1887-му (видана 1888). Це було «перше в історії розвитку спеціальних знань про музичне мистецтво... капітальне (399 с.) дослідження народного словесно-музичного мистецтва, яке мало велике значення для подальшого розвитку науки про музику, зокрема етномузикології» [1, 9]. Передусім тому, що, відповідно до усталених класичних засад науки, «у ньому дослідник уперше чітко окреслив предмет уваги («руська народна музика російська і українська») та вказав на системний підхід до його вивчення (диференціювавши аналіз мелодичної і ритмічної будови)» [1, 9]. Той підхід базувався на розумінні П. Сокальським народної музики як складного явища через те, що є «самобутньою і закінченою системою організації двох музичних елементів — мелодії і ритму» [6, 11]. П. Сокальський вірив у перспективність даного підходу, оскільки трактував народну мелодіку і ритміку як елементи стилю народної музики. Тож перспективною метою вченого було намагання виявити своєрідні риси того стилю на основі віднаходження специфіки організації кожного окремого його елемента.

Новаторство П. Сокальського полягало й у незвичному доти зосередженні автора «не на описі фактологічного матеріалу, а на ретельності, точності його аналітичного опрацювання, якнайпереконливішому обґрунтуванні своїх висновків» [3, 14]. Тож праця П. Сокальського демонструє властиве класичній науці прагнення Автора пізнати предмет сам по собі, вартий уваги хоча б через оригінальність стилю одноголосної народної музики.

Наукове мислення більшості гуманітаріїв класичного періоду розвивалося «навколо ідеї розвитку, що зумовлювала розгляд об'єкта пізнання не як завершеного і незмінного, а як неперервного процесу його творення» [1, 8]. Відразу в Передмові до книги П. Сокальський задекларував вірність цій ідеї, бо вказав, що стиль української народної мелодики «являє собою певний історичний фазис у загальному розвитку елементів музики і організації їх для естетичних цілей» [6, 12].

«Характерна тоді для європейської науки тенденція до осмислення розвитку світу в генетично-еволюційному аспекті знайшла своє втілення не просто у розгляді П. Сокальським народної пісні в еволюції її сутності («субстанційності»)» [2, 132], а глибше — в обґрунтуванні ним наукової теорії фазовості в еволюції окремих елементів музики.

Покликаючись на відповідні спостереження й висновки українських дослідників пісенного фольклору М. Лисенка та

О. Потебні, П. Сокальський продемонстрував і характерну для класичної науки спадкоємність як щодо предмету уваги (української народної пісні), так і думок стосовно нього. У праці «Руська народна музика...» привертають увагу численні звернення автора ще й до ідей «авторитетних західноєвропейських дослідників спорідненої тематики (у понад 20 назв праць), найбільше — естетики, фольклористики, акустики, психофізіології» [3, 14] — праць німців (Г. Гельмгольца, Й. Беллермана, Дж. Форкеля, Ф. Заммінера, Р. Вестфалю, М. Гауптмана, М. Гатрі, А. Кірхера, Ф. А. Бека, Е. Хладні), австрійських учених А. Амброса, Р. Кізеветтера, Ш. Делезена, французьких Л.-А. Бурго, М. Люссі, бельгійських А. Ф. Геварта, Ф. Ж. Фетіса, англійця М. Гатрі, і тільки трьох російських критиків і музикознавців А. Серова, С. Шафранова, Г. Лароша, які відзначилися в музичній теорії або інших споріднених галузях знань [3, 14].

Крім новітніх здобутків П. Сокальський активно послуговувався надбаннями античної естетики. У тексті його праці згадані уявлення і твердження Плутарха, Архіта, Ератосфена, Арістоксена, Евкліда, Птолемея, Арістотеля та ін. [3, 14].

Послідовно зіставляючи ті і інші, П. Сокальський «уперше в етномузикології застосував порівняльно-історичний метод дослідження (до нього цим методом послуговувалися лише в мовознавстві та літературознавстві)» [2, 138]. Повністю або частково погоджуючись або заперечуючи ідеї попередників, П. Сокальський тим не менше використав їх у доведенні своєї теорії спільних закономірностей у розвитку словесно-музичного мистецтва людства і встановлення фаз у його еволюції.

У своїх далеких попередників і сучасників П. Сокальський запозичив і інші, характерні для класичної науки, методи дослідження, як-от обчислювальний, метод моделювання, унікаючи описово-критичного. Недарма дослідження «Руська народна музика...» наповнене численними словесними та цифровими схемами, таблицями і графічними зображеннями, які полегшують сприйняття/розуміння висловлених думок.

Ще однією прикметою тогочасного знання була тенденція до зрозумілої структурної організації дослідження. У своїй книзі П. Сокальському вдалося конструктивно побудувати виклад змісту (послідовно двома розділами, присвяченими відповідно мелодичній та ритмічній будові «руської» народної музики, а крім того — за допомогою відповідних тез, які анонсують кожну главу). Цю новітню, засадничу вже для *наступного* —

некласичного — етапу у розвитку науки, підставу, що її уперше в дослідженнях музики продемонстрував П. Сокальський, було усталено й розвинуто наступниками в дослідженнях як артифікаційної, так і нонартифікаційної музики.

Власне і сама поява музикології — нової тоді в Україні (і Росії теж) самостійної галузі науки — виникла зі зрозуміння дослідниками в останній чверті XIX ст. також і потреби зв'язності споріднених знань, зокрема теорій. То був каталізатор появи певних сфер знання як єдиних об'єктно-предметних систем, а не як довільних наборів окремих персональних теорій. Спрямована на отримання науково достовірного та об'єктивного знання, музично-теоретична праця «Руська народна музика...» заклала міцний фундамент, на якому доволі швидко (силами К. Квітки, Ф. Колесси, С. Людкевича) зросла спеціальна гілка музичної науки — етномузикологія. Її основи П. Сокальський пропонував ввести в консерваторіях тодішньої Російської Імперії на зумисне створених «кафедрах народної музики» поряд з наукою про гармонію і контрапункт» [6, 365].

Некласичний етап вніс у науку широке використання досконаліших у порівнянні з попереднім методи дослідження: комбінаторний, типологічний. Їх застосування також уперше в українській науці про музику належить П. Сокальському.

Важливою рисою нового етапу стало і застосування комплексного підходу до вивчення предмета («руської народної музики»), оскільки «в народній музиці мелодія, ритм і слова перебувають у найтіснішому органічному зв'язку між собою» [6, 12]. Системність праці П. Сокальського проявилася в послідовності викладу думки. Так, «аналіз мелодичної будови П. Сокальський розпочав із з'ясування природи музичного тону — найдрібнішого елемента звукової системи. Відношення тонів учений пропонував розглядати з урахуванням двох принципів — психофізичного (вродженого) та естетичного (умовного, набутого в процесі виховання людини або її національності чи умов буття).

«Розпочавши пізнання природи і внутрішньої будови мелодики з музичного тону, вчений перейшов до інтервалів, далі звукорядів, ладів. А взявшись за ритмічну будову — від найменших неподільних ритмічних одиниць дійшов до диференціації ритму і метру, видів і особливостей віршування. Тим виявив добре продуманий системний підхід, пропонуючи зацікавленим систему логічних знань про предмет» [1, 10].

Висновки. Отож, наукова творчість П. Сокальського, що хронологічно припадає на

останню третину XIX ст., демонструє традиційні риси періоду класичної науки і одночасно виявляє ознаки наступного етапу в розвитку наукового пізнання — некласичної науки, що на той час сформувалася в західній науці, зокрема музикології [1, 10]. Введений у наукову практику австрійським музикологом Г. Адлером розподіл наукових зацікавлень на історичні та формально-аналітичні на науковій творчості П. Сокальського ще не позначився: розвиток української науки про музику з багатьох причин значно поступався рівню на той час у багатьох сенсах сформованої західноєвропейської музикології. Тому дослідження вченого ще синтетичне по своїй суті: зайнявшись *теоретичним* вивченням народної музики, дослідник застосував *історичний* метод аналізу постання її мелодики і ритміки і, врешті, запропонував свою відому концепцію епох.

Ще однією показовою рисою наукової творчості П. Сокальського є її цілеспрямованість на пошук національної своєрідності музики, прикмет національного музичного стилю, чого не помітно у тогочасній західній науці. Вочевидь це відповідало запитам українців, які в умовах бездержавності намагалися заявити про себе у будь-який зрозумілий або доступний їм спосіб.

На зміну довголітній перерві в розвитку української музикології, що передувала появі дослідження П. Сокальського, під впливом західноєвропейської науки з'явилися кардинальні зрушення, що їх у сфері вивчення народної музики втілювали його праці та праці в тій ділянці О. Потебні. У розвитку українських наукових знань вони демонстрували помітне прискорення (стретту), бо одночасно втілювали собою характерні риси періоду класичної та некласичної науки, намічали конкретні перспективні напрями подальших дослідницьких інтересів. Аж до появи «авангардових» досліджень Б. Яворського та А. Буцького у 1920-х роках у Києві, джерелом ідей котрих були і висновки П. Сокальського.

Тож П. Сокальський відіграв дуже важливу роль у постанні української науки про музику, увійшовши в її історію як один із фундаторів ідеалів та норм наукового мислення, наукових підходів і об'єктивних методів дослідження.

Література

1. Гнатишин О. Є. Класична наука в розвитку української музикології та П. Сокальський. *International scientific conference «The influence of*

culture and art on the value orientations of civilization in war and post-war times» : conference proceedings (August 30–31, 2022. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 7–10.

2. Гнатишин О. Є. Теоретичні концепції О. Потебні та П. Сокальського як етап у розвитку української етномузикології. *Культура України*. 2011. Вип. 34. С. 128-138.

3. Гнатишин О. Є. Наукова творчість П. Сокальського у зв'язках із європейською музикологією (до 190-річчя від дня народження українського етномузиколога). *Znanstvena misel*. Ljubljana [Slovenia], 2022. № 70. S. 13-18.

4. Граб У. Музикологія як академічна дисципліна: витоки, розвиток, проблематика : методичні рекомендації. Львів, 2007. 40 с.

5. Немкович О. Передумови формування науково-дослідної галузі українського музикознавства у другій половині XIX — на початку XX ст. *Українське музикознавство*. 2002. Вип. 31. С. 67–81.

6. Сокальський П. Руська народна музика російська і українська в її будові мелодичній і ритмічній і відмінності її від основ сучасної гармонічної музики. Київ, 1959. 399 с.

References

1. Hnatyshyn, O. Ye. (2022). Classical science in the development of Ukrainian musicology and P. Sokalsky // International scientific conference "The influence of culture and art on the value orientations of civilisation in war and post-war times": conference proceedings (August 30-31, 2022. Riga, the Republic of Latvia). P. 7-10. [in Ukrainian]

2. Hnatyshyn, O. Ye. (2011). Theoretical concepts of O. Potebnia and P. Sokalskyi as a stage in the development of Ukrainian ethnomusicology. *Kultura Ukrainy*, Issue 34, P. 128-138. [in Ukrainian]

3. Hnatyshyn, O. Ye. (2022). Scientific work of P. Sokalskyi in relation to European musicology (on the occasion of the 190th anniversary of the Ukrainian ethnomusicologist). *Znanstvena misel*. Ljubljana [Slovenia], № 70, P. 13-18. [in Ukrainian]

4. Hrab, U. (2007). Musicology as an academic discipline: origins, development, issues. *Methodological recommendations*. Lviv, 40 p. [in Ukrainian]

5. Nemkovych, O. (2002). Prerequisites for the formation of the research branch of Ukrainian musicology in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries. *Ukrainske muzykoznavstvo*, Issue 31, P. 67-81. [in Ukrainian]

6. Sokalskyi, P. (1959). *Ruska folk music Russian and Ukrainian in its melodic and rhythmic structure and its differences from the foundations of modern harmonic music*. Kyiv, 399 p. [in Ukrainian]

*Стаття надійшла до редакції 03.04.2023
Отримано після доопрацювання 04.05.2023
Прийнято до друку 15.05.2023*